

Надија И. РЕБРОЋА*
Државни универзитет у Новом Пазару
Депарتمان за филолошке науке

Оригинални научни рад
Примљен: 5. 10. 2020.
Прихваћен: 25. 2. 2021.

ТРАДИЦИОНАЛНА ВЕРОВАЊА У РОМАНУ *БИХОРЦИ* ТАМИЛА СИЈАРИЋА

Рад анализира интертекстуалне релације романа *Бихорци* Тамил Сијарића са традиционалним веровањима као што су писање записа, гагање помоћу пасуља, веровања о животињама и биљкама као и бројним другим веровањима која имају своју специфичну праксу на поднебљу о ком Сијарић пише, али су утемељена на словенским митолошким веровањима. Рад посматра и обичаје везане за Илиндан и Ђурђевдан описане у роману. Рад показује какав контекст описана веровања добијају у тексту романа и на који начин њихово спомињање учествује у грађењу атмосфере, простора и карактеризацији ликова.

Кључне речи: народна веровања, роман *Бихорци*, Тамил Сијарић, писање записа, гагање, веровања о биљкама, веровања о животињама, Илиндан, Ђурђевдан.

За укупан књижевни опус Тамил Сијарића карактеристична је комуникација са обичајима, фолклором, традицијом и различитим народним веровањима. Због тога је интертекстуално читање те комуникације изузетно битно за тумачење и валоризацију дела Тамил Сијарића. Роман *Бихорци* је свакако најпознатији Сијарићев роман, а комуникација са народним веровањима у том роману веома је специфична.¹ Сијарић је, пре него што је објавио роман *Бихорци*, на *Етнологском институту у Сарајеву* објавио своје етнологско истраживање *Из народног живота Бихора у Пештери*, које је скоро у целости цитирано у роману *Бихорци*. То показује Сијарићево озбиљно интересовање за етнологију и обичајност свог завичаја.

Овај роман оставио је утисак на критику и јавност, вероватно и због тога што је одступао од дотадашњих књижевних тенденција (види: Казаз 2004: 229–242). Као модеран роман *Бихорци* се гради и у домену приповедања.

---

* nadija_r@yahoo.com

¹ Након што је Тамил Сијарић објавио роман *Бихорци* (1956), то је изазвало велику полемику у тадашњој књижевној јавности. Критичари, као што је Милош Бандић, замерали су му регионалност, као и то што садржи бројне описе фолклора и традиције. Управо због тада вођене полемике, за тумачење и валоризацију овог романа, веома је битно истражити традиционална веровања и представе у подтексту овог романа.

Свезнајући приповедач у трећем лицу није дијалекатски и стилски особито маркиран, његов језик је култивисани књижевни језик, обележен снажним лирским импулсом и наглашеном сензитивношћу. Ипак, целину приповедања суштински одређује особени тип фокализације. Кроз очи појединих ликова сагледавају се пејзажи, збивања, други ликови, а снажно се истичу и експресивни дијалози у дијалекту, који боје језички израз романа. Разлика између језика приповедача и језика јунака, повремено наглашава дистанцу према јунацима, збивањима, веровањима и претаче се на моменте и у иронијски одмак, који суштински обеспредмеђује Бандићеву тврдњу како је реч о имитацији српске реалистичке приповетке. По стратегији приповедања и њоме оствареном односу према јунацима, њиховом систему вредности и погледу на свет, *Бихорци* су модеран и иновативан роман.

Романом *Бихорци* Сијарић, језиком народног приповедача, прича причу о житељима бихорског села Рашље. Гротескни ликови овог села живе по законима природе, изоловани од остатка света. Заплет настаје када село први пут добија хоџу, ког аутор именује као Хаџија, безличног, несналажљивог човека према ком житељи села у почетку имају помешана осећања. Требало би да га поштују, јер то његова позиција сама по себи налаже, али желе да га искористе за оно што је њима пресудно, а то је лечење записима. Бихорци желе да Хаџија лечи њих, али, пре свега, њихову стоку, јер је она основни извор живота за овај сточарски крај. Хаџија, због своје безличности врло брзо губи свако поштовање и постаје јасно да је он човек којим је лако манипулисати. Приповедач Хаџију описује и као бесполног, импотентног.² Хаџијом највише манипулише Халимача, који га је и довео у село и дао му кућу. Халимача је лик који традиционалне норме користи као изговор за своје ниске интересе, и управо је симболички пример моралног изобличавања традиционалног друштва. Ликови Бихораца су представници традиционалног патријархалног друштва, иако припадају савременом добу – радња је смештена између два светска рата. Управо на том расцепу између традиционалног и савременог, Сијарић гради своју причу, гротескну и пародијску.

Сам наслов романа *Бихорци*, указује на колектив. Бихорци су колективни, збирни јунак. Они функционишу као свет за себе. Истовремено, наслов би се могао повезати и са књигом прича *Даблинци* Џејмса Џојса, у којој се Џојс бави моралном прљавштином, хаосом и вулгарношћу имагинарне Ирске, коју описује, као и сликом привидног реда и лицемерја (Пауновић 1995: 22), што је донекле блиско и темама којима се бави роман *Бихорци*. Даблинци су такође колективни јунак, иако Џојс у свакој причи гради различите ликове.

Аутор током радње романа *Бихорци* описује колектив и његов однос према свему што се на било који начин издвоји из колектива. Као нешто ново и страно, Бихорци доживљавају и Хаџију, а сусрет с њим представља први сусрет затвореног, изолованог колектива са оним ко долази споља. Хаџија, као један вид *другости*, живи у том веома кохерентном колективу, а заплет

² Реч хадум у народу се употребљава за различите врсте бесполности, полне немоћи. Хадум може бити и ушкопљеник, евнух, али и онај ко је рођен са неком врстом аномалије полног органа.

романа се гради око односа између колектива и странца, те око Хацијиног покушаја да у колективу Бихораца нађе место или да га сасвим изгуби. Аутор дефинише простор села као свет малих духовних стремљења у ком су меко и масно визија савршеног света: „Однекуд се прочу неки хација мало поскуп али добро учен. Халимача му поручи да дође. Добиће све што је хоци потребно: и меко да легне, и масно да једе” (Сијарић 1981: 5).

О Бихору као о прастаром митском простору и Сијарићевој везаности за њега, говорио је његов савременик, књижевник Исмет Реброња, такође рођен и одрастао у Бихору:

Град Бихор су свакако користили и Римљани, и касније и средњовековни српски Немањини, пре свега за надзирање пролаза од запада према истоку и од југа према северу и обратно. [...] Већ 1455. године тврђава Бихор је у поседу Мехмеда Фатиха. У подножју стрмине Бихор је насеље Биоча, по свој прилици и прво бихорско насеље са исламним цивилима. [...] Крај Бихор су насељавали романски популиси, касније измешани са словенским становништвом. Већ у доба стварања српске средњовековне државе, Романи су говорили респективни словенски језик (Реброња 2003: 67).

Сијарић у роману *Бихорци* описује бројне обичаје. Један од њих је прављење записа. Када Хација долази у село Рашље, он почиње да прави записе за људе и пре свега за стоку: „[...] пошао је к његовом Хацији да му крави напише запис”(Сијарић 1981: 37). О записима тј. хамајлијама говори Тихомир Ђорђевић у поглављу *Белешке из живота, обичаја и веровања у Турака*:

У Турака је врло укореван обичај да се у свакој невољи, нарочито у болестима, иде хоцама да гледају у књиге и да им пруже помоћ. Хоце пружају помоћ на различите начине, између осталог, врло често, у хамајлијама. Хамајлије су врло различите и изискују нарочито проучавање. Оно што сам ја сазнао износим овде, не бих ли још кога подстакао да те ствари разабера не само у Турака, него и у нас, јер су оне врло честе и врло различите. Хоцама иду ради помоћи не само Турци већ и хришћани (Ђорђевић 1984 II: 199).

Како Ђорђевић бележи, хоца пита онога кога лечи како му је име и како му се зове мати, а затим:

болесник каже име своје и материно. Ако се случајно не би знало материно име, онда, ако је болесник муслиман, хоца употребљава име Евино, а ако је хришћанин, Маријино (Мерјем) уместо имена матере болесникове (Ђорђевић 1984 II: 199).

Истраживањем терена забележили смо да обичај прављења записа за стоку још увек постоји, или се бар саговорници тог обичаја сећају. Од Фатиме Ступљанин, рођене Гузоњић (1953) из Сјенице, забележено је да се на Пештери и у Сјеници код хоце правио запис за болесну стоку и качио на рог и да се веровало да од тога стока оздрави. Од Селиме Биберовић, рођене Рамовић (1933) и Ајше Биберовић, рођене Јадић (1935) из села Гоња, забележили смо да се веровало да магију на стоку бацају одређене жене које се тиме баве, тако што наге по месечини круже око штале или тора држећи вратило, као и да запис који прави хоца отклања ту магију.³ У опису бацања чини очувани су

³ Сведочења Фатиме Ступљанин, Селиме Биберовић, Ајше Биберовић, аудио-запис, теренско истраживање.

рефлекси веровања у вештице, које могу, играјући голе на пољу, примамити туђу летину и одузети млеко туђе стоке (види: Ђорђевић 1989).

Бихорац је очигледно, у Сијарићевом роману, а и у стварности, дубоко уплетен у магијско. Писање и записивање има магијско деловање у многим културама, и по многим веровањима оно има моћ оживљавања и лечења, што је и чест симбол у књижевности. Прометеј који у Есхиловој драми говори: „Смртнику не дах, да унапријед види смрт [...], У њему наду слијепу ти удомих ја” (Есхил, интернет), по грчком миту дао је људима писмо и способност да стварају уметничка дела (види: Срејовић-Кузмановић 1987: 363). По кабалистичком веровању писмо пркоси смрти, оживљава, ако се на чело кипа напише „смет”, што значи истина, он ће оживјети и постати Голем. Воланд у *Мајстору и Маргарити* каже да рукописи не горе. У Шелијевој поеми *Оздимандијас* писмо претрајава цара. Код Борхеса је Алеф тачка која садржи читав свет, а алеф је прво слово светог алфабета које симболизује безграничност, бесконачност. У свим политеистичким и паганским религијама, међу њима и у словенским народним веровањима, моћ писма је магијска. Запис је амајлија. Писмом као обликом бестелесног се врача, гата, баја, писмо може бити средство којим бестелесно делује на телесно. Перо у исламу јесте универзални интелект, есенција, оно исписује судбину. По исламу је пре свега осталог од светлости створено перо, калем. Перо се у египатској традицији доводи у везу са Озирисом. Ово божанство је увек представљено са пером, перима истине мери душу (види: Купер 1986: 129). Египћани су веровали да је Озирис божанство које дарује бесмртност, које је савладало смрт и доказало могућност ускрснућа (види: Матје 1963: 89).

Рекло би се да, описујући прављење записа, Сијарић описује исламску традицију, јер записе прави хоца. Иако у традицији ислама и пре свега муслимана на нашим просторима постоји писање записа, као што то Ђорђевић спомиње, овај је обичај оспораван управо од стране исламских теолога. Рекло би се да је ова потреба Бихорца да лече животиње записима више рефлекс старих словенских и јужнословенских предања. То је пре свега потреба сточара да заштите животиње као извор хране и извор живота, равноправан људском опстанку и неопходан за њега.

У роману *Бихорци*, опис прављења записа карикан је и пародијски, те, пре свега, има улогу у карактеризацији лика Хације, који је описан као безличан, поводљив, човек који зарађује на туђој невољи. Потреба људи из села Рашља да за своју стоку праве записе доприноси описивању сеоског, пре свега сточарског живота. Вредност стоке, која је главни извор живота, дубоко је уплетена у свест људи из села у роману *Бихорци*. Стока је за њих главна вредност и значи живот, а болест стоке најгора казна. То је, по свој прилици важило за цео Балкан. Обред лечења стоке постојао је код свих балканских сточара, као и чврсто везивање здравља и плодности стоке са здрављем и плодношћу људи. На Косову је, рецимо, записана заклетва: „Тако ми се не скаменила три сјемена, људско, скотско и земаљско” (Бован 1980: 137), која све врсте плодности вредносно нивелише и доводи у нераскидиву везу.

Маљушко, који долази код Хације по запис, каже за своју краву да је мајчица његовој сиротој и гладној деци: „Сиско ли ти, не бој ми се, запис ти се пише, дивуљице, мајчице дјечија, не бој ми се” (Сијарић 1981: 36). Крава је дакле, за Бихорца мајка, а њено лечење можда вредније и од лечења човека. Овај обичај говори о односу савременог човека према традиционалном лечењу. Бихор је још увек простор прастаре борбе за опстанак, у ком је стока од животне важности. Но, старе методе лечења овде су употребљене пре свега за лични Хацијин интерес. Хација је овде човек који од старе традиције и религије узима само оно што му одговара, док остаје незаинтересован за било који њен морални кодекс.

Чим Хација долази у село, девојке процењују да је добра прилика за удају: „како ће дјевојке гледати у грашке – којој ће од њих припасти Хација [...]” (Сијарић 1981: 8). О магијској симболици пасуља у народној религији говори Веселин Чајкановић: „Наш народ употребљава пасуљ и боб при гатању, а сви предмети који се при гатању употребљавају, стоје у каквој било вези са доњим светом” (Чајкановић 1973: 192). Говорећи о народном веровању о биљкама, Чајкановић о пасуљу каже:

У једној старинској песми, која се певала на бабинама (Вук, Пјесме, 1, 679), боб не служи за гатање, него је симбол семена из кога се дете зачело: „Ој, на делу, на голему, боб се зелени. А ко га је посејао те се зелени? Ранко га је посејао те се зелени; Ружа га се назобала, срце је боли”. Можда је овде боб „симбол везе између света природног и натприродног, живих и мртвих” (Чајкановић 1985: 300–301).

У словенској митологији пасуљ има широку симболику:

Боб и пасуљ су махунасте биљке, ритуална храна у задушним и календарским обредима. Код Јужних Словена је распрострањенији пасуљ. Зрна ових биљака су масовно употребљавана у магији плодности, народној медицини, гатањима (Толстој, Раденковић 2001: 31).

На више места када се говори о симболици пасуља, симболика пасуља се везује за рађање, зачињање, плодност, децу. Вероватно га зато највише за гатање користе девојке када желе да сазнају када и за кога ће се удати, онако како то и Сијарић описује у *Бихорцима*. На терену смо забележили да обичај гатања девојкама у пасуљ још увек постоји у народу у Бихору и Пештери. Од Шефћете Хоџић, рођене Нуховић (1924) у Сјеници забележили смо да она и данас уме да гледа у пасуљ девојкама за кога ће се удати.⁴

Очигледно је да и овај обичај описан у роману на идентичан начин постоји у народу и да је Сијарићев опис веровања етнолошки тачан. Спомињање овог обичаја у контексту романа *Бихорци* још је један од начина да се реално опише сеоска атмосфера, живот и да се објасни начин размишљања ликова. Реч је о свету заокупљеном елементарним формама опстанка и бригом да се роди, ступи у брак, плоди и на крају умре у милости Божјој, што је карактеристично за све руралне културе. Но, младожења због ког се гата, јалов је и безличан, далеко од јунака ког би девојке с разлогом пожелеле. Сијарић, ликом Хације, на неки начин осликава савременог човека као јалову минија-

⁴ Казивање Шефћете Хоџић, аудио-запис, теренско истраживање.

туру оног пређашњег, традиционалног, чиме на неки начин изражава своју жал због осавременавања.

У роману *Бихорци* спомињу се и обичаји везани за Илиндан. Цитирана је изрека „До подне Илија, од подне Алија...” (Сијарић 1981: 151), која је забележена у литератури на исти начин (види: Реброња, Колаковић 2004: 26) и указује на оно особено народно двоверје, забележено и код хришћана, у коме се монотеистичка веровања и представе стапају са предмонотеистичком старом вером балканских Словена. У тој „старој вери” громовник је имао изузетну важност, која се потом пренела и на Светог Илију, за ког се такође везује веровање да пали муњом.

Из овога се може закључити да Сијарић умеће изреке и магијске формуле у говор ликова из Бихораца што их још дубље осликава као људе из народа, оне који потичу из традиције и живе по њеним правилима, али ове изреке често добијају и конкретну психолошку или социолошку функцију.

Још један од обичаја који се спомињу у *Бихорцима* јесте обележавање Ђурђевдана и веровања везана за тај дан:

Данас је Ђурђевдан – вели Ђуза [...] а послје питала Хацију да однекуд нема костобољу. Имам костобољу – вели јој Хација. А знаш ли лијек? Лијек не знам. Е?

Она му је рекла да се проваља ту по ћилиму и по сунцу и да изговара: ја здрав читав као вук ритав, па ће оздравити. Тако су многи оздравили, јер здраво је сунце на Ђурђевдан. Он је одбио да се ваља. Припремао се за молитву и мислио: „Нијесам ја од овог свијета... Од онога сам... Не знам ја за Белу и Нуска, за рајску башчу ја само знам, и у башчи за ону плочу, и на плочи за онога хоцу – име је њему Ризванхоца” (Сијарић 1981: 94).

Када Хација остаје сам у соби

он је ипак легао на леђа, дигао увис ноге и руке и ваљао се, али шутке – не може да се присјети бројнице. [...] Он се сада бојао Ђузе, и мислећи управо о њој, њему падоше на памет ријечи, и он их изреда, ваљајући се: ’Ја здрав читав...’ (Сијарић 1981: 94).

Од Хамиде Реброње бележимо да су се у Бихору људи на овај начин на Ђурђевдан ваљали низ брдо да би оздравили⁵, а иначе су широко засведочени различити облици јутарњег обредног ваљања за Ђурђевдан, који су поред здравља доносили и плодност (види: Недељковић 1990).

Како Чајкановић бележи у многим крајевима се веровало да је на Ђурђевдан могуће магијско лечење:

У Левчу на Ђурђевдан деца се опасују врбом и дреном; у Босни и Херцеговини на Ђурђевдан пре зоре љуљају се на дрену и ките његовим границима (П. Софрић, Главније биље, 86), болесници се провлаче испод ораховог корена (ibidem, стр. 175), или другог каквог дрвета, које има необичан изглед, итд (Чајкановић 1973: 16).

Хација је амбивалентан у односу на народну обредност. Као хоца, он не би смео да прихвата празноверице. Као човек, јалов, несигуран, он прихвата све што му даје неку наду.

⁵ Казивање Хамиде Реброње, аудио-запис, теренско истраживање. Хамиде Реброња сведочи да је о овом обичају слушала и од своје свекрве Ђуле Реброње из Годуше, рођене Ђукић у Полици у Бихору.

О празнику Илиндану и његовом обележавању на планини Лађевац на Бихору и припремама Бихораца за одлазак тамо, Сијарић у *Бихорцима* опширно говори:

„До подне Илија, од подне Алија... Још три дана до Илиндана...” Он је одлучио да на тај дан изведе Хацију на планину. На тај дан на планину изађе пола Бихора. Остало је то тако од давнина, и траје и данас. Човјек може свашта пропустити, али да на Лађеvence не изађе... то само ако је болестан и некадар... А и тада ће бити тужан, и јело ће му се сасвим одбити што није тамо гдје и сви остали, но остао у селу с дјецом и бабама. Оно што се тога дана види, остане у причи мјесецима: неко тако прича о коњима, неко о људима, понеко шапће о женама, неко галами о тучама... Е нек се прича и о Хацији... [...] То вече очи Илиндана свијет је прво покривио вратове. У шта гледа... у небо гледа! Да се небом не науку облаци, да не осване дан кишовит – јер пропаст би то била (Сијарић 1981: 151–152).

Овде Сијарић преноси типичну колективност народних обреда. Из ње не сме нико да изостане, а ако изостане, нашкодиће себи или заједници. У контексту романа то доприноси снажном осећају колективности и сугестији о Бихорцима као колективном јунаку. Неписани закон о важности и целовитости колектива увек садржи и претњу да за онога ко се из колектива на било који начин издвоји нема среће. Такође, дубоко усађено веровање да је штетно за цео колектив ако тог дана падне киша, указује изнова на зависност становника Бихора, па и ликова у роману, од природних непогода које могу довести у опасност опстанак, као и на страх од натприродних сила које их контролишу. Колективно обележавање овог празника, требало би свима да обезбеди родну годину и опстанак у будућности.⁶

Може се закључити да је одлазак на Лађевац на Илиндан изузетно битан у Бихору. Још једну традиционалну појаву Сијарић у свом роману описује етнологски тачно. Сијарић описује радовање Илиндану, облачење посебне одеће, што још дубље дочарава атмосферу села, спорог и монотоног, у коме је најважнији догађај годишњи одлазак на Лађевац.

Такође, Сијарић описује веровање у магијски утицај роде:

Неко је момче из Колашина узело од жена кривену пушку и трипут гађало на мјесечини. С врха Хацијине куће прхнула је рода, препала се од пушке, и Хација рекао да кренути роду није нимало хваљена ствар. Куди то ћитаб. Сва бесједа његова те свадбенске ноћи била је само то око роде. Сједио је у соби и шутио, с положеним рукама преко крила (Сијарић 1981: 87).

У словенској митологији постоји веровање да је лоше отерати роду са крова куће, јер је рода код свих словенских народа била изузетно поштована птица:

Гнездо р. на кући штити стамбени простор од муња и пожара, града, чини и духова. Одлазак р. из гнезда тумачили су као смртну претњу неком од укућана. По веровањима, кршење забране растурања гнезда и убијања р. прекршиоцу је могло донети смрт, телесне мане, слепило, глувоћу деце, штету у домаћинству, а најчешће – пожар. Сматрало се да р. кљуном може да укреше ватру или да ће у кљуну донети жар или угарак и спалити кућу

⁶ Значај Лађеца и Илиндана за Бихорце објашњава и Исмет Реброња. О томе види: Реброња 2009, 12–13, као и Халиловић, 23.

ономе ко је увреди. За штету нанету роди казне су могле бити и суша, поплава, плусак, гром или ураган (Толстој, Раденковић 2001: 469).

У исламској традицији такође постоји слично веровање које још увек живи код наших муслимана. Од Фехима Фијуљанина из Сјенице забележили смо да се код муслимана верује да је лоше отерати роду с крова куће и да то доноси несрећу.⁷ Рода се у традицији муслимана из Србије, Босне и Црне Горе назива и лејлек птица од турски: *leylek* – рода, штркаљ, лелек (Ћинђић, Теодосијевић, Танасковић 1997: 658).

У Новом Пазару постоји џамија која се зове Лејлек-џамија и која је добила име по роди:

У народу је позната као Лејлек џамија, а то име потиче од лејлека (роде) птице која се код муслимана сматра уваженом, могуће светом. Она је, по легенди, слетела на цркву, и ту клањала – обавила своју молитву, што је био знак да ту цркву треба претворити у џамију па је тако и учињено. То је ипак само легенда јер су истражни радови показали да на месту где је сада Лејлек џамија није било ранијег објекта, нити би данашња архитектура ове џамије могла да буде ништа друго него само џамијска (Лејлек џамија, аутор непознат, интернет).

Овакви примери показују колико је свест ликова у Бихорцима дубоко традиционална и колико веровања утичу на радњу романа.

Сијарић романом *Бихорци* прича причу о ликовима који живе у једном прелазном периоду, између два светска рата, периоду између традиционалног и савременог. Ликови Бихораца дубоко су утемељени у традицији, они су са њом одрасли, са њом живе и за други начин живота не знају. Но, Сијарић је покушао да ухвати тај прелазни тренутак када традиционалног човека нужно дотиче савремено. Он гради роман око питања: колико је та традиција, иако темељ за свест ових ликова, суштински и даље присутна? Текст романа комуницира са многим видовима традиционалног, градећи илuminативну цитатност. Већина традиционалних форми смештених у подтекст романа, пародирана је, карикирана, и зато углавном хумористична. Чини се да ликови романа, традицију поштују само формално, да обреде старе религије извршавају без смисла, по некој необјашњивој инерцији, јер не знају за друго. Рекло би се да Сијарић такође, гради причу и око нужности мењања и постепеног одбацивања традиције. Често се заборављање традиционалних норми везује за стране утицаје, глобалну модернизацију и нужно учешће савременог човека у њој. Но, рекло би се да Сијарић овим романом жели да покаже да и у изолованом, планинском селу, где спољних утицаја скоро да и нема, или у најмању руку долазе јако споро, међуљудски односи нужно временом постају све себичнији, чиме је осећај колективности суштински угрожен. Иако укоренењени у традиционалност, ови су ликови затечени неприметним променама савременог света, изгубљени у неприметном урушавању света који познају и збуњени уверењем да у њему и даље живе.

Елементи традиционалних веровања и цитати, парафразе или сегменти приповедања обликовани аналогно са жанровима усмене књижевности, про-

⁷ Казивање Фехима Фијуљанина, аудио-запис.

жимају целину првог Сијарићевог романа, што поред елемената реалистичког, повремено и натурализму блиског приповедања, гради контекст у коме се и помоћу којег се карактеришу простор, време и ликови. Истовремено, Сијарићев роман, унеколико парадоксално није традиционалан. Елементи пародијског изобличења традиционалних представа, њихове ресемантизације и, пре свега, хумора у ширем распону од иронијског до црнотуморног, чине ову прозу наглашено модерном. Сем тога, проблематизујући морални, вредносни аспект живота Бихораца, па и морални аспект религијске праксе, Сијарић успоставља критичку дистанцу према традиционалном свету и не може да прихвати све његове аспекте. Ипак, његов однос према традицији остаје суштински амбивалентан и повремено подсећа на однос Боре Станковића према „старим данима” и „пустом турском.” Сијарић с једне стране у језику, стваралаштву и веровањима бихорског човека налази непресушно, живо врело инспирације, а с друге стране, он види и наказност појединих аспеката тог друштва и трагику јединке изложене притиску колектива. Све ово придаје слојевитост и сложеност значења његовом писању и чини га и данас живим и сугестивним.

ЛИТЕРАТУРА

- Бандић 1986: М. И. Бандић, Величање просечности, *Критичари о дјелу Ђамила Сијарића*, Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, 212–217.
- Бован 1980: В. Бован, *Говорне народне творевине. Народна књижевност Срба на Косову*, Приштина, Ниш: Јединство, Просвета.
- Ђорђевић 1984: Т. Ђорђевић, *Наши народни живот II*, Београд: Просвета.
- Ђорђевић 1989: Т. Ђорђевић, *Вештица и вила у нашем народном веровању и предању*, Горњи Милановац: Дечје новине.
- Ешил, *Оковани Прометеј*, доступно на [http://hr.wikisource.org/wiki/Okovani_Prometej_\(Eshil\)](http://hr.wikisource.org/wiki/Okovani_Prometej_(Eshil)) (приступљено 02. 03. 2011).
- Казаз 2004: Е. Казаз, Ритуалност причања и лирско-симболичка нарација, *Бошњачки роман XX вијека: 229–242*, Загреб, Сарајево: Наклада Зоро.
- Купер 1986: Џ. К. Купер, *Илустрована енциклопедија симбола*, Београд: Просвета, Нолит.
- Маџе 1963: М. Ј. Маџе, *Староегипатски митови*, Сарајево: Веселин Маслеша.
- Недељковић 1990: М. Недељковић, *Годишњи обичаји код Срба*, Београд: Вук Караџић.
- Пауновић 1995: З. Пауновић, Предговор *Даблинцима, Даблинци*, у Џ. Џојс, Кривокапић (прев.), Београд: Нолит.
- Реброња 2003: И. Реброња, Друмови у делима Ђамила Сијарића, *Књижевно дјело Ђамила Сијарића*, Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, 67–73.

- Реброња, Колаковић 2004: И. Реброња, М. Колаковић, *Буди нешто да не будеш ништа*, Нови Пазар: ауторско издање.
- Реброња 2009: И. Реброња, *Сократов пас, етимолошки есеји*, Подгорица: Алманах.
- Сијарић 1953: Ћ. Сијарић, *Из народног живота Бихора и Пештери*, Сарајево: Институт за проучавање фолклора Сарајево.
- Сијарић 1981: Ћ. Сијарић, *Бихорци*, Сарајево: ИРО Веселин Маслеша, ОО Издавачка дјелатност.
- Срејовић, Цермановић-Кузмановић 1987: Д. Срејовић, А. Цермановић-Кузмановић, *Речник грчке и римске митологије*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Толстој, Раденковић 2001: С. М. Толстој, Љ. Раденковић, *Словенска митологија, енциклопедијски речник*, Београд: Zeptr book world.
- Халиловић 2008: Е. Халиловић, *И пакао је бољи него ништа*, интервју са Исметом Реброњом, Сент 18–19: 22–30.
- Чајкановић 1973: В. Чајкановић, *Мит и религија у Срба*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Чајкановић 1985: В. Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Београд: СКЗ.
- Аутор непознат, *Лејлек џамија*, доступно на званичном сајту општине Нови Пазар <http://www.novipazar.com/turizam/lejlek-dzamija/> (приступљено 30. 10. 2012).
- Teodosijević, Tanasković 1997: S. Đinđić, M. Teodosijević, D. Tanasković, *Türkçe Sırpça Sözlük*, Ankara: Turk Dili Kurumu.

Казивачи⁸:

- Биберовић, Ајша, из села Гоња, Пештер, рођена Јадић 1935. у Пријепољу, домаћица.
- Биберовић, Селима, из села Гоња, Пештер, рођена Рамовић 1933. у Тријебинама.
- Реброња, Хамида, из Новог Пазара, рођена Ахметовић 1947. у Дервенти. Живела у Годуши у Бихору 1967–1973, учитељица.
- Ступљанин, Фатима из Сјенице рођена Гузоњић 1953. у Сјеници, радница у фабрици.
- Фијуљанин, Фехим, из Сјенице, рођен 1918. у Сјеници.
- Хоћић, Шефћета, из Сјенице, рођена Нуховић 1924. у Сјеници, домаћица.

⁸ Разговори са казивачима су забележени у форми аудио-записа и обављени су на подручју Бихора и Пештера. Сви набројани казивачи су прихватили да се њихова казивања могу користити и цитирати у научне сврхе.

Nadija I. Rebronja

TRADITIONAL BELIEFS IN 'BIHORCI' BY ĆAMIL SIJARIĆ

Summary

In 'Bihorci', Sijarić tells the story of characters living in a transitional period – between two World wars, a period between the traditional and modern. These characters are well-founded in tradition. They grew up with it, they live with it and do not know any other way of living. Sijarić tried to capture that moment of transition when the traditional man has to be affected by the modern. He builds his novel around the following question: How much is tradition, although the basis for these characters, still present? The text of the novel communicates with many sorts of the traditional, forming poetic citations. It appears that the characters follow tradition only formally. It seems that Sijarić is also building a story about the necessity of changing and gradual rejection of tradition. Sijarić wants to show that even in an isolated mountain village, where there are almost no external influences, interpersonal relations have to become all the more selfish with time which makes the feeling of community jeopardised. At the same time, paradoxically, Sijarić's novel is not traditional. The elements of parodic distortion of traditional views, their resemantics and mostly humour ranging from irony to black humour, make this novel overly modern. By problematising the moral and valuable aspects of the lives of Bihorci, and even the moral aspect of the religious practice, Sijarić establishes a critical distance toward the traditional world and cannot accept all of its aspects.